

ΝΑΖΙΜ ΧΙΚΜΕΤ

Ποίηση, έρωτας και επανάσταση σε μια ζωή πυκνή μα σύντομη

γράφει ο ΜΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ*

Ο Ναζίμ Χικμέτ υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους κομμουνιστές ποιητές του 20ού αιώνα. Η μορφή του συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ογκόλιθους της τέχνης που υπηρέτησαν την υπόθεση της κοινωνικής απελευθέρωσης όπως ο Γκόρκι, ο Μπρεχτ, ο Μαγιακόφσκι και μία σειρά άλλοι. Στο κείμενο που ακολουθεί παρακολουθούμε την περιπετειώδη και βασανισμένη ζωή του μεγάλου Τούρκου ποιητή και δραματουργού μέσα από τα στοιχεία της βιογραφίας του και αποσπάσματα από την απaráμιλλη σε εύρος και δύναμη ποίησή του. Ο Χικμέτ έζησε δύο περιόδους στην πρώην Σοβιετική Ένωση και αυτές τον σημάδεψαν, καθώς επηρεάστηκε βαθύτατα από τα επαναστατικά ρεύματα της ρωσικής τέχνης ενώ στη δεύτερη περίοδο της αυτοεξορίας του έγραψε μερικά από τα σημαντικότερα έργα του.

Στην καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία στις αρχές του 20ού αιώνα η Μούσα της ποίησης είδε στο πρόσωπο του Ναζίμ Χικμέτ το φωτεινό εκείνο πνεύμα της παγκόσμιας προλεταριακής

λογοτεχνίας το οποίο έμελλε να λάμψει και να σημαδέψει ανεξίτηλα με τη δημιουργία του τα χρόνια τα επόμενα και τους μέλλοντες αιώνες. Η ποίηση του Χικμέτ συγκλονίζει κι εξακολουθεί να συγκινεί ξεσηκώνοντας ρίγη σε όσους έχουν μάθει να συγκλονίζονται και να συγκινούνται με τον βαθύ πόνο

της ανθρώπινης ύπαρξης αλλά και με τη λύτρωση που προσφέρει η αξία και το νόημα του αγώνα, όσους εξάλλου προτάσσουν τον αλτρουισμό και τη θυσία κι οποιοδήποτε επιπλέον ευγενικό και συνάμα ουμανιστικό ιδανικό. Όλα αυτά επιτυγχάνονται με μια βαθιά αίσθηση της βαρβαρότητας της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης που υφίσταται το πρωτογενές υλικό της ποίησής του, δηλαδή οι απλοί και καθημερινοί άνθρωποι οι οποίοι συνθλίβονται στα γρανάζια του απάνθρωπου εκμεταλλευτικού συστήματος.

*Θα γελάσεις απ' τα βάθρα των χρυσών
σου ματιών*

*είμαστε μες στο δικό μας κόσμο
Η πιο όμορφη θάλασσα
είναι αυτή που δεν έχουμε ακόμα
ταξιδέψει*

*Τα πιο όμορφα παιδιά δεν έχουν
μεγαλώσει ακόμα*

*Τις πιο όμορφες μέρες μας
δεν τις έχουμε ζήσει ακόμα
Κι αυτό που θέλω να σου πω
το πιο όμορφο απ' όλα,
δεν στο 'χω πει ακόμα.*

(από το ποίημα
Η πιο όμορφη θάλασσα)

Ο Ναζίμ Χικμέτ (Ραν) γεννήθηκε στην υπό οθωμανική κυριαρχία Θεσσαλονίκη στις 15 Ιανουαρίου του 1902. Ήταν γόνος εύπορης οικογένειας αξιωματούχων καθώς ο πατέρας του, Ναζίμ Χικμέτ Μπέης, ήταν διευθυντής του γραφείου Τύπου του Υπουργείου Εξωτερικών ενώ διετέλεσε και πρόξενος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Αμβούργο. Η μητέρα του ήταν ζωγράφος. Ωστόσο, ο νεαρός Χικμέτ λόγω της διάστασης των γονέων του περνάει πολύ καιρό κοντά στον παππού του στη Μικρά Ασία, ενώ ολοκληρώνει τις εγκύκλιες σπουδές του στην Κωνσταντινούπολη όπου και εισάγεται στην Ακαδημία της Πολεμικού Ναυτικού με προοπτική να ακολουθήσει καριέρα αξιωματικού. Η εποχή εκείνη, η οποία σημαδεύεται από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την παράλληλη αγγλογαλλική κατοχή της Κωνστα-

ντινούπολης και την έξαρση των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων στην ακανή επικράτεια της χώρας, θα λειτουργήσει σαν πυροκροτητής στη συνείδηση του νεαρού ποιητή. Ο Ναζίμ Χικμέτ γράφει ήδη από την πρώιμη εφηβική του ηλικία και πολύ πριν έρθει σε επαφή με τα κομμουνιστικά ιδεώδη έχει διαγνώσει τις γενεσιουργές αιτίες της αδικίας και της εκμετάλλευσης έχοντας σκιαγραφήσει στη σκέψη του τον πρωτοποριακό ρόλο και την απελευθερωτική προοπτική της εργατικής τάξης.

Έτσι τραγούδησε τους ανθρώπους

Ένας κομμουνιστής είναι ο Χικμέτ, ένας Άνθρωπος με το Α κεφαλαίο. Ένας υλιστής με βαθιά γνώση, προλετάριος και βαθιά διεθνιστής ο οποίος δεν χωρά στα όρια μιας πατρίδας, αλλά ανήκει στην ανθρωπότητα.

*Τα τραγούδια των ανθρώπων
είναι πιο όμορφα απ' τους ίδιους
πιο βαριά από ελπίδα
πιο λυπημένα, πιο διαρκή.*

*Πιότερο απ' τους ανθρώπους
τα τραγούδια τους αγάπησα.
Μπόρεσα να ζήσω χωρίς ανθρώπους
όμως ποτέ χωρίς τα τραγούδια.*

*Μου έτυχε κάποτε
να απιστήσω στην πολύ αγαπημένη μου,
όμως ποτέ μου στο τραγούδι
που τραγούδησα γι' αυτήν.*

*Ούτε πότε και τα τραγούδια
με απατήσανε
όποια κι αν είναι η γλώσσα τους
πάντοτε τα τραγούδια τα κατάλαβα (...).*

(από το ποίημα
Τα τραγούδια των ανθρώπων)

Βασανίστηκε. Φυλακίστηκε. Βίωσε όλων των ειδών τις διώξεις για τις ιδέες του, αλλά η δήλωσή του «είμαι κομμουνιστής, είμαι αγάπη από την κορφή ως τα νύχια» θα χαρακτήριζε ανεξίτηλα την πορεία της ζωής του και θα γινόταν η παρακαταθήκη να τον μνημονεύουν γενιές και γενιές ανθρώπων μετά το θάνατό του.

*Είμαι κομμουνιστής
Είμαι αγάπη απ' την κορυφή ως τα νύχια,
αγάπη θα πει βλέπω, σκέφτομαι,
κατανιώ,
αγάπη θα πει το παιδί που γεννιέται,
το φως που πλημμυρίζει
αγάπη θα πει να δέσεις μια κούνια
στ' άστρα
αγάπη θα πει να χύνεις το ασόλι
μ' απέραντο μόχθο.*

Αυτή η μεγάλη και ατιθάσευτη καρδιά η οποία έγραφε για «τις πιο όμορφες θάλασσες που δεν τις ταξιδέψαμε ακόμα» θα μπορούσε να δαμαστεί τελικά μόνο από την αρρώστια η οποία θα τον οδηγούσε στο βιολογικό του τέλος εκείνον τον Ιούνιο του 1963 στη Μόσχα.

Υμνώντας με λυρισμό την επανάσταση

Ο Ναζίμ Χικμέτ δεν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις καθώς τα έργα του είναι ευρέως γνωστά στην Ελλάδα ενώ τα μελοποιημένα ποιήματα του είναι βέβαιο ότι τα έχουν σιγοτραγουδήσει άνθρωποι οι οποίοι πιθανώς να μην γνωρίζουν ότι πρόκειται για δικούς του στίχους. Ασφαλώς μπορούμε να ισχυριστούμε ότι δεν υπάρχει άνθρωπος που να έχει θητεύσει στις τάξεις της Αριστεράς στην Ελλάδα και να μην γνωρίζει έστω και λίγα για τη ζωή και την ποίηση του Ναζίμ Χικμέτ. Στη διάδοση της ποίησης του Χικμέτ συνέβαλαν πνευματικοί/καλλιτεχνικοί ογκόλιθοι, όπως ο Μάνος Λοΐζος, ο Θάνος Μικρούτσικος η απaráμιλλη Μαρία Δημητριάδη. Άνθρωποι οι οποίοι έγραψαν μουσική και ερμήνευσαν με μοναδικό τρόπο βασιζόμενοι στις εξαιρετικές μεταφράσεις του Γιάννη Ρίτσου και του Γιώργη Παπαλεονάρδου.

*Οι νικητές σκουπίσανε
τα ματωμένα τους σπαθιά
στ' άσπρα χωρίς ραφές
πουκάμισα των νικημένων
κι η γης που όλοι μαζί
την είχαν τραγουδήσει*

*κι η γης που την οργώσανε
τ' αδερφικά τους χέρια
ποδοπατήθηκε απ' τα πέταλα
των αλόγων
που φτάσαν το πρωί
μπρός στο παλάτι
της Αδριανούπολης.
νικήθηκαν.....*

(από το επιμύθιο του ποιήματος
Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν)¹

Το ποίημα *Το έπος του Σεΐχη Μπεντρεντίν* αποτέλεσε τη λυδία λίθο στην ένταση των διώξεων τις οποίες το κεμαλικό κράτος εξαπέλυσε τόσο στο πρόσωπο του Χικμέτ όσο και του πογκρόμ εναντίον των κομμουνιστών. Η ιστορία του σεΐχη Μπεντρεντίν είναι γενικά γνωστή στις ισλαμικές χώρες, ωστόσο η πραγματική αναβίωσή της και η ευρύτητα της απήχησης της εκ νέου στον σύγχρονο κόσμο γίνονται με τη συγγραφή και την έκδοση του ποιήματος *Το έπος του σεΐχη Μπεντρεντίν* από τον Ναζίμ Χικμέτ το 1936. Ο πρώιμος κομμουνιστής του 15ου αιώνα Μπεντρεντίν οραματιζόταν έναν κόσμο όπου θα είχε εξαλειφθεί η αδικία, θα υπήρχε κοινοκτημοσύνη και αρμονική συμβίωση των ανθρώπινων κοινοτήτων ανεξαρτήτως φυλής η θρησκείματος στα όρια τού τότε οθωμανικού κράτους και των Βαλκανίων. Μάλιστα, τα στοιχεία της ιστορίας του Μπεντρεντίν είναι ένας ακόμη συνδυετικός κρίκος της ζωής του Χικμέτ με την Ελλάδα. Ο περίφημος σεΐχης γεννήθηκε, έδρασε και πέθανε στα όρια του σημερινού ελληνικού κράτους, καθώς το τέλος του γράφτηκε στις σημερινές Σέρρες, και ο τάφος του όπως και τα οστά του βρίσκονταν επί αιώνες σε κοιμητήριο της πόλης. Ο Χικμέτ εκθέτει αριστουργηματικά το έπος της εξέγερσης του Μπεντρεντίν και των οπαδών του οι οποίοι αμφισβήτησαν συθέμελα την κοσμική και θρησκευτική ισλαμική εξουσία και απέκτησαν οπα-

1. Τους στίχους τούς έχει τραγουδήσει η αδέχαστη Μαρία Δημητριάδη στον δίσκο *Πολιτικά Τραγούδια* του 1975 στον οποίο ο Θάνος Μικρούτσικος έχει μελοποιήσει ποιήματα του Ναζίμ Χικμέτ και του Βόλφ Μπίρμαν.

δούς –οι οποίοι υφίστανται ακόμη και σήμερα– επιτελώντας έτσι τη μεταφορά της αναγκαιότητας και του παραδείγματος της επαναστατικής θυσίας στον αιώνα των μεγάλων αφηγήσεων, όπως κάλλιστα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο 20ός αιώνας. Άλλωστε, από κοινωνιολογικής άποψης η εξέγερση του Μπεντρεντίν και των οπαδών του ήταν μια αγροτική εξέγερση, ένας ξεσηκωμός της υπαίθρου. Τέτοια χαρακτηριστικά κυριαρχίας της αγροτικής οικονομίας επιβίωναν και στο σύγχρονο τουρκικό κράτος την εποχή που ο Χικμέτ έγραψε το έπος.

Έκανε ζέστη.

*Αυτός ασάλευτος πάνου στα βράχια
κοίταζε.*

*Τα μάτια του σάμπως δυο αετοί
χιμούσανε κατά τον κάμπο
αυτός απάνω από τα όρη του
Καράμπουρουν.*

*Κοίταζε τον ορίζοντα
εκεί που τούτη η γης ετέλειωνε
και σούφρωσε τα φρούδια του.*

Έκανε ζέστη.

*Ο Μουσταφά ο Λοχαγός του
Μπεντρεντίν κοίταζε.*

Κοίταζε δίχως φόβο

*Ο χωρικός ο μουσταφά
δίχως οργή*

κοίταζε ολόγεια μπροστά του.

Κι από ψηλά από τα βράχια

*κοίταζαν του Μπεντρεντίν τα
παλληκάρια*

του Μπεντρεντίν τα παλληκάρια.

Πέρα απ' τον ορίζοντα κοιτάζανε.

*Μ' άσπρα πουκάμισα δίχως ραφές
με ξέσκεπα κεφάλια*

μ' ολόγυμνα σπαθιά και πόδια.

Του Μπεντρεντίν τα παλληκάρια

στον εχθρό ριχτήκανε

Τούρκοι χωριάτες του Αϊδινιού

Ρωμιοί ψαράδες απ' τη Σάμο.

Να οι δέκα χιλιάδες σύντροφοι του

Μουσταφά.

(από το ποίημα

Το έπος του σεϊκν Μπεντρεντίν)

Το έπος αυτό έγινε η αφορμή για να καταλήξει ο κομμουνιστής ποιητής στις φυλακές της Προύσας και να υποστεί

απηνείς διώξεις. Ο δημόσιος κατήγορος θα του απαγγείλει κατηγορίες για προδοσία και υποκίνηση του στρατεύματος σε στάση και θα ζητήσει την εκτέλεσή του. Η δίκη του θα γίνει από στρατοδικείο πάνω σε πλοίο του πολεμικού ναυτικού και ο Χικμέτ θα υποστεί ανείπωτα σωματικά βασανιστήρια. Θα καταδικαστεί τελικώς σε 28 χρόνια φυλάκιση.

Ο Χικμέτ μετατρέπει τη φυλακή σε εργαστήριο δημιουργίας

Όμως, οι διώξεις δεν ήταν κάτι το καινούργιο τόσο για τον επαναστάτη ποιητή όσο και συνολικά για το κομμουνιστικό κίνημα και κόμμα της Τουρκίας. Ήδη από το 1922 και την ουσιαστική και τυπική επικράτηση των Νεότουρκων αρχίζουν οι διωγμοί των κομμουνιστών. Ο Χικμέτ έχει ήδη καταφύγει από το 1921 για πρώτη φορά στη Σοβιετική Ένωση. Το 1924 επιστρέφει στην Τουρκία και αρχίζει μια οδύσσεια παράνομης δράσης, κυνηγητού, διώξεων που τελικά θα οδηγήσουν στην καταδίκη του. Το καθεστώς έκανε προσπάθειες για τη φυσική του εξόντωση και τουλάχιστον δύο απόπειρες δολοφονίας του με αυτοκίνητα να τον καταδιώκουν στα στενά δρομάκια της Κωνσταντινούπολης. Από το 1924 ως και το 1938 ο Χικμέτ μπεινοβγαίνει στις φυλακές διωκόμενος για τη δράση του στις τάξεις του ΛΚΚΤ το οποίο είχε κηρυχθεί εκτός νόμου, αν και είχε ιδρυθεί μόλις το 1920 στο Μπακού του Αζερμπαϊτζάν. Μάλιστα, ο πρώτος γραμματέας του ΛΚΚΤ δολοφονήθηκε το 1922 πριν καν αρχίσει το Β' συνέδριο του κόμματος. Ο Χικμέτ είχε αναλάβει την οργάνωση παράνομου τυπογραφείου του κόμματος στη Σμύρνη, ενώ παράλληλα εργαζόταν ως δημοσιογράφος, και αρθρογραφούσε στα κομματικά έντυπα *Διαφώτιση* και *Σφυροδρέπανο*. Την ίδια περίοδο δημιουργεί ακατάπαυστα και δημοσιεύει εννιά ποιητικές συλλογές. Γράφει περίπου 30 θεατρικά, και παράλληλως σενάρια κινηματογραφικών ταινιών τα οποία υπογράφει με ψευδώνυμο

είτε για να αποφύγει τις διώξεις είτε γιατί διαφωνεί με το περιεχόμενο μιας και γράφει κυρίως για βιοποριστικούς λόγους.

Η φυλακή γίνεται ένας μοναδικός τύπος δημιουργίας για τον Χικμέτ. Ένα μοναδικό εργαστήριο παραγωγής της πλέον απaráμιλλης ερωτικής ποίησης του Τούρκου επαναστάτη ο οποίος ρούφηξε τη ζωή και τον έρωτα ως το μεδούλι παρά το γεγονός ότι πέρασε μεγάλο μέρος της ζωής του διωκόμενος. Η πηγή της έμπνευσής του για περισσότερο από δέκα χρόνια παρέμεινε ο τρίτος και μεγαλύτερος έρωτας της ζωής του, η Πιραγέ. Τα ποιήματα έφταναν σε αυτήν με τη μορφή αλληλογραφίας και πάντοτε γραμμένα μεταξύ 21:00 και 22:00, εξού και η ποιητική συλλογή *Ποιήματα των 21:00 – 22:00 στην Πιραγέ*. Μετά τον θάνατο του ποιητή η Πιραγέ και ο θετός γιος του από αυτόν τον γάμο δημοσίευσαν τα γράμματα προς την πολυαγαπημένη σύζυγο του ποιητή με τίτλο *Γράμματα στην Πιραγέ* και σε αυτές τις δύο εκδόσεις περιέχονται μερικά από τα αριστουργήματα και της ελληνικής δισκογραφίας, ποιήματα του Χικμέτ μελοποιημένα από το Μάνο Λοΐζο

*Μονάκριβη μου εσύ στον κόσμο
μου λες στο τελευταίο σου γράμμα
πάει να σπάσει το κεφάλι μου,
σβήνει η καρδιά μου.
Αν σε κρεμάσουν αν σε χάσω θα πεθάνω
θα ζήσεις καλή μου
θα ζήσεις,
η ανάμνησή μου
μαύρος καπνός θα διαλυθεί
στον άνεμο.
θα ζήσεις, αδερφή, θα
θα ζήσεις με τα κόκκινα μαλλιά
της καρδιάς μου.
Οι πεθαμένοι δεν απασχολούν πότερο
από ένα χρόνο
τους ανθρώπους του εικοστού αιώνα.
Ο θάνατος ένας νεκρός
που τραμπολίζεται
στην άκρη ενός σχοινοίου.
Σε τούτο εδώ το θάνατο
δεν αντέχει η καρδιά μου.
Μα να σαι σίγουρη πολυαγαπημένη μου
πως αν μαύρο και μαλλιάρο*

*το χέρι
κάποιο φουκαρά ασίγγανο
περάσει στο λαιμό μου
τη θηλιά
άδικα θα κοιτάνε
μες τα γαλάζια μάτια
του Ναζίμ
να δουν το φόβο.
Στο σουρούπωμα του τελευταίου
πρωινού μου
θα δω τους φίλους μου και σένα
και δεν θα πάρω μαζί μου, μαζί μου
κάτω απ' το χώμα παρά μόνο την πίκρα
ενός ατελείωτου τραγουδιού.
Μελισσά μου με τη χρυσή καρδιά,
με τα ματιά πιο γλυκά
απ' το μέλι,
τι κάθισα και σου 'γραψα
ότι ζήτησαν το θάνατό μου;
(από το ποίημα *Μονάκριβή μου*)²*

Πόση τρυφερότητα μπορεί να αποπνέει ακόμη και η συζήτηση και ο φόβος του θανάτου! Ο ίδιος έχει μετατρέψει τη φυλακή σε σχολείο για τους κρατούμενους συναγωνιστές του. Από την άμεση συναναστροφή με το λαϊκό στοιχείο θα εμπνευστεί, θα απορροφήσει την ευρέως χρησιμοποιούμενη καθομιλουμένη τουρκική γλώσσα και τους ιδιωτισμούς της, θα μεστώσει και θα κάνει πιο απλή την ποίησή του. Παράλληλα, γράφει προσούρες και πολιτικά κείμενα. Η φήμη του έχει ξεπεράσει τα σύνορα της Τουρκίας. Έχει γίνει παγκόσμια. Τα *Γράμματα στην Πιραγέ* ξεπερνούν το χαρακτήρα της διαπροσωπικής σχέσης, γίνονται κτήμα της ανθρωπότητας. Στη φυλακή έχει υποστεί το πρώτο καρδιακό επεισόδιο. Η πρόθεση του τουρκικού καθεστώτος να τον εξοντώσει στέλνοντάς τον να υπηρετήσει τη στρατιωτική θητεία του, όπως και μια απεργία πείνας διάρκειας 18 ημερών που πραγματοποιεί ο ποιητής, ξεσηκώνουν κύμα διεθνούς συμπαραστάσης. Ιδρύεται διεθνής επιτροπή με επικεφαλής τους Πάμπλο Πικάσο, Πολ Ρόμπσον και Ζαν-Πολ

2. Ποίημα μελοποιημένο από τον Μάνο Λοΐζο που περιέχεται ομότιτλο στο δίσκο *Γράμματα στην Αγαπημένη* του 1983 ο οποίος κυκλοφόρησε μετά το θάνατο του συνθέτη.

Σαρτρ που ενεργεί για την αποφυλάκιση του Χικμέτ. Το 1950 η κυβέρνηση Μεντερές παραχωρεί αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους και ο Ναζίμ Χικμέτ μετά από 12 χρόνια και 7 μήνες στα υγρά κελιά είναι ελεύθερος, αλλά ξένος στην ίδια του τη χώρα.

Υλιστής, μαχητής της ειρήνης με οικολογική συνείδηση

Μπορεί η κριτική να έχει χαρακτηρίσει σε αρκετές περιπτώσεις τον Χικμέτ «ρομαντικό επαναστάτη» ή «ρομαντικό κομμουνιστή», ωστόσο η κατηγοριοποίηση αυτή δεν ευσταθεί, καθώς υπονοεί ότι το έργο του Τούρκου ποιητή διατρέχεται από ιδεαλιστικές προσλήψεις. Τα στοιχεία που αναδεικνύουν μια ευγενή, γεμάτη ανθρωπισμό και αισθήματα προσωπικότητα κάθε άλλο παρά από αφηρημένες ιδεαλιστικές αφετηρίες εκκινούν. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, ο Χικμέτ έχει απόλυτη συνείδηση και υλιστική αντίληψη του κόσμου και αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της ανατροπής του βάρβαρου εκμεταλλευτικού συστήματος υπό τη καθοδήγηση και τον πρωτοπόρο ρόλο της εργατικής τάξης στη διαδικασία κοινωνικής απελευθέρωσης και χειραφέτησης. Από το 1923 είναι μέλος του κόμματος των μπολσεβίκων και του Κομμουνιστι-

κού Κόμματος Τουρκίας και θα παραμείνει στρατευμένος ως την πρόωπη φυγή του. Ο ίδιος εξηγούσε αργότερα πως η τέχνη δεν μπορεί να είναι ουδέτερη. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά σε συνέντευξη του στο Γαλλικό περιοδικό *Lettres Francaises* όλοι οι μεγάλοι συγγραφείς ανά τους αιώνες και σε όλο τον κόσμο ποτέ δεν ήταν ουδέτεροι. Ακόμη κι αν το διακήρυσσαν, ακόμη κι αν υπερασπιζόνταν με πάθος αυτή την ουδετερότητα, αυτό δεν ίσχυε. Με το έργο τους πάντα έπαιρναν θέση πάνω στα κρίσιμα ζητήματα του καιρού τους. Ο Χικμέτ, λοιπόν, δεν είναι ουδέτερος, δεν κρατάει ισοροπίες, δεν συμβιβάζεται. Είναι στρατευμένος και παίρνει θέση. Παντού και πάντα. Για τα θέματα της ειρήνης, του αφοπλισμού, των μεγάλων οικολογικών ζητημάτων, για οτιδήποτε απασχολεί καταδυναστεύει τις ζωές δισεκατομμυρίων καταπιεσμένων. Γράφει στο ποίημά του *Στρόντιο 90* (1947):

*Έχει γίνει περίεργος ο καιρός.
Μια βροχή, μια χιόνι, μια ήλιος.
Λένε πως είναι από δοκιμή ατομικής
βόμβας.
Λένε πως βρέχει στρόντιο 90
στο χόρτο, στο γάλα, στο κρέας
και στη μεγάλη νοσταλγία
που της χτυπάμε την πόρτα.
Είμαστε σε ανταγωνισμό με τον εαυτό
μας.*

*Αγάπη μου, ή θα πάμε στα νεκρά
αστέρια τη ζωή
ή θα κατέβει ο θάνατος στον κόσμο μας.*

Υπήρξε ένας πραγματικός μαχητής εναντίον του αμερικανικού ιμπεριαλισμού και, παρά το γεγονός ότι η υγεία του ήταν ιδιαιτέρως βεβαρημένη, είναι χαρακτηριστικό πως μόλις λίγους μήνες πριν τον πρόωρο χαμό του ο ποιητής βρισκόταν τον Απρίλιο του 1963 στο Βερολίνο όπου, εκτός των άλλων, είχε συμμετάσχει σε αντινατοϊκές, αντιιμπεριαλιστικές διαδηλώσεις με αιχμή την καταγγελία του πολέμου και της διχοτόμησης της Κορέας. Η ζωή του τελικά έμοιαζε με ένα μεγάλο και απρόβλεπτο παραμύθι. Ερωτεύτηκε σφοδρά πέντε φορές και έκανε τέσσερις γάμους τόσο στην τότε ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια της πρώτης και της δεύτερης εξορίας του, αλλά και στην Τουρκία. Έζησε και συγκρούστηκε με τις ναζιακές και όχι μόνο αντιφάσεις του καθώς ξεκίνησε εμπνεόμενος από την επανάσταση των Νεότουρκων και τον απελευθερωτικό για αυτούς πόλεμο του Κεμάλ Ατατούρκ. Το εθνικό ζήτημα και οι ακανθώδεις απολήξεις του απασχόλησαν έντονα και έφεραν στα όρια του δικασμού τα κουμμουνιστικά κόμματα της Ελλάδας και της Τουρκίας, αλλά και των υπολοίπων κρατών της Βαλκανικής Χερσονήσου και των κρατών που προέκυψαν από τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μεγάλη διαπάλη υπήρξε στο εσωτερικό του ΑΚΚΤ και είναι φανερό ότι ο Χικμέτ σε μεγάλο βαθμό επηρεάστηκε από τις ιδέες των Σπαρτακιστών και του επαναστατικού ντεφετισμού με αποτέλεσμα να μεταβάλει την αρχική του αντίληψη για τον εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα του κινήματος των Νεότουρκων. Είχε την οξύνοια, το θάρρος και τη θέληση να ξεπερνάει τις αντιφάσεις και τις συγκρούσεις εντός του και με σταθερό προσανατολισμό κατόρθωσε εντέλει να μετατραπεί σε παγκόσμιο λογοτεχνικό προλεταριακό φάρο. Δούλεψε για να βγάλει τα προς το ζην και υπέγραψε με ψευδώνυμα. Έζησε στην παρανομία για χρόνια. Κυνηγήθηκε όσο λίγοι και τελικά στις 17 Ιουνίου 1951

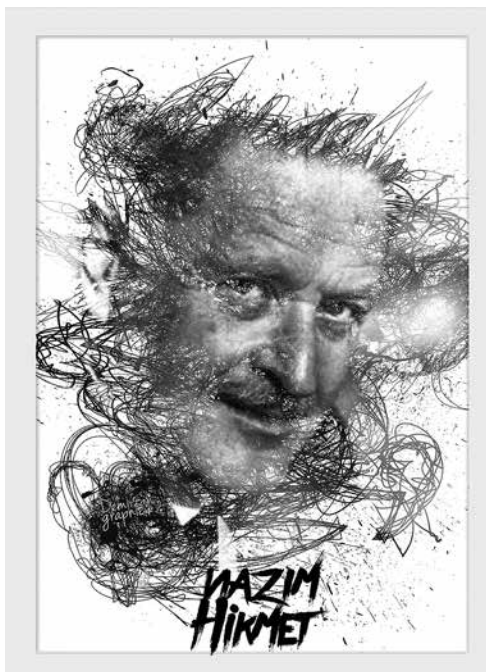
απέδρασε με κινηματογραφικό τρόπο από την Τουρκία για τη ΕΣΣΔ διαπλέοντας εν μέσω θαλασσοταραχής τη Μαύρη Θάλασσα με μια μικρή βενζινακάτο. Μόνο αυτή η κινηματογραφικού χαρακτήρα απόδραση θα μπορούσε να τροφοδοτήσει δεκάδες σενάρια, λογοτεχνικά έργα και ταινίες. Εκείνη τη νύχτα μετά από απελπισμένες κραυγές και ακατάληπτα σινιάλα το πλήρωμα της βενζινακάτου περισυνέλεξε ένα φορτηγό πλοίο υπό ρουμανική σημαία και έπειτα από μια Οδύσσεια συνεννοήσεων βρέθηκαν τελικά στη Ρουμανία και κατόπιν στη Μόσχα. Ωστόσο, και οι δύο πατρίδες του μάλλον του φέρθηκαν σκληρά. Για την Τουρκία είναι ασφαλώς σίγουρο καθώς μόλις οκτώ ημέρες μετά την απόδρασή του, στις 25 Ιουνίου, το Υπουργικό Συμβούλιο της Τουρκίας τού αφαίρεσε την υπηκοότητα, ενώ ακόμη και σήμερα τα οστά του ποιητή βρίσκονται στον τάφο του στο κοιμητήριο Νοβοντονίτσι της Μόσχας. Η ΕΣΣΔ ωστόσο του παραχώρησε διαβατήριο μόλις το 1962 με παρέμβαση του Ν. Χρουστσόφ, καθώς θρυλείται πως στη διαμάχη εντός του κόμματος των μπολσεβίκων μεταξύ Ι. Β. Στάλιν και Λ. Τρότσκι, ο Ναζίμ Χικμέτ από τις τάξεις του ΑΚΚΤ είχε εκφραστεί θετικά προς την πλευρά του Τρότσκι. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να διατυπωθεί με βεβαιότητα καθώς υπάρχουν ελλείψεις αναφορές για την επιρροή που άσκησε η αριστερή πτέρυγα του ΑΚΚΤ στη σκέψη του Ναζίμ Χικμέτ –με χαρακτηριστικό παράδειγμα το εθνικό ζήτημα στο οποίο αναφερθήκαμε και παραπάνω– και είναι βέβαιο ότι αυτές οι αναφορές δεν μπορούν να διασταυρωθούν απόλυτα. Γεγονός είναι, ωστόσο, ότι οι θέσεις της Κομιντέρν για το εθνικό ζήτημα και για την πολιτική των μετώπων τις δεκαετίες του '20 και του '30 είχαν πολλές αμφισημίες και προβληματικές διατυπώσεις οι οποίες επηρέασαν τα μέγιστα τη διαπάλη εντός των ΚΚ της Ανατολής (π.χ. Περσία, Τουρκία κ.ά.). Σε συνθήκες παρανομίας και διώξεων ο Χικμέτ δεν θα μπορούσε να είναι τίποτε παραπάνω και τίποτα λιγότερο από κομμουνιστής. Ένας κομμουνιστής ποιητής.

Αναδείχθηκε σε μέλος του Παγκοσμίου Συμβουλίου Ειρήνης και σε πρόεδρο της Ένωσης των Ασιατών και Αφρικανών Συγγραφέων (1962) και είναι πασίγνωστες οι παρεμβάσεις του και τα μηνύματά του υπέρ της ειρήνης και της συναδέλφωσης του τουρκικού και του ελληνικού λαού, αλλά και υπέρ της αναστολής της εκτέλεσης του Νίκου Μπελογιάννη ο οποίος είναι πανταχού παρών στο ποίημα του *Αν η μισή μου καρδιά:*

*Αν η μισή μου καρδιά βρίσκεται, γιατρέ,
εδώ πέρα
η άλλη μισή στην Κίνα βρίσκεται.
Με τη στρατιά που κατεβαίνει προς το
Κίτρινο Ποτάμι
η άλλη μισή στην Κίνα βρίσκεται.
Κι ύστερα, γιατρέ, την κάθε αυγή
την κάθε αυγή, γιατρέ, με τα χαράματα
πάντα η καρδιά μου στην Ελλάδα
τουφεκίζεται.
Κι ύστερα, δέκα χρόνια, γιατρέ,
που τίποτα δεν έχω μες στα χέρια μου
να δώσω στο φτωχό λαό μου,
τίποτα πάρεξ ένα μίλο,
Ένα κόκκινο μίλο
Την καρδιά μου.
(από το ποίημα Αν η μισή μου καρδιά).*

Ο άγνωστος δραματουργός Ναζίμ Χικμέτ

Ο Χικμέτ κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου του στην ΕΣΣΔ σπούδασε κυρίως οικονομικές και πολιτικές επιστήμες στο Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο Εργατών της Ανατολής (ΚUTW), στο οποίο σπούδασε και ο μετέπειτα γενικός γραμματέας του ελληνικού Κομμουνιστικού Κόμματος Νίκος Ζαχαριάδης. Για τον Ζαχαριάδη, μάλιστα, ο ποιητής έτρεφε μεγάλη εκτίμηση και επέδειξε ιδιαίτερη αλληλεγγύη στη μάχη που αυτός έδινε εναντίον της εξόντωσής του από τους μηχανισμούς τόσο του ΚΚΣΕ όσο και του ΚΚΕ. Η καταλυτική, ωστόσο, διαμόρφωση της προσωπικότητας του νεαρού Χικμέτ θα είναι η γνωριμία του με τα πρωτοποριακά καλλιτεχνικά ρεύματα του ρωσικού φουτουρισμού και του κονστρου-

κτιβισμού. Η γνωριμία και η επιρροή που θα ασκήσουν πάνω του προσωπικότητες όπως ο Βλαδίμηρος Μαγιακόφσκι και ο Βσεβολόντ Μέγιερχολντ θα τον σημάδεψουν και θα χαράξουν ανεξίτηλα το έργο του.

Από τη δημιουργία του Χικμέτ, ωστόσο, αυτό που δεν είναι ευρέως γνωστό είναι η δραματουργική του διάσταση η οποία είναι εξίσου σημαντική με την ποίηση του και έχει να επιδείξει περίπου 30 θεατρικά έργα, ορισμένα εξ αυτών πραγματικά αριστουργήματα. Έργα όπως *Ο ταξιδιώτης* ή *Η αγελάδα* έχουν μεταφραστεί και κυκλοφορούν και στα ελληνικά, ενώ ιδιαίτέρως γνωστά είναι και τα θεατρικά του *Υπήρξε ή όχι ο Ιβάν Ιβάνοβιτς*, *Στο πείσμα όλων* και *Ώρες της Πράγας*.

Η έλλειψη ονοματοδοσίας στους ήρωες σε ορισμένα έργα όπως *Ο Ταξιδιώτης* συνδέονται με στοιχεία των νεωτερισμών, που επικύρησε ο Χικμέτ στη φόρμα της γραφής, κι εξυπηρετούν στην ανάδειξη της απώλειας της εσωτερικής συνοχής, στην έλλειψη επικοινωνίας και στο κενό στα οποία ζουν και αισθάνονται οι ήρωές του. Επιπλέον, τα στοιχεία

συμβολισμού που διατρέχουν αρκετά θεατρικά έργα του εντάσσονται σε ένα πλαίσιο όπου ο ποιητής προσπαθεί να ξεπεράσει την παραδοσιακή φόρμα με την οποία είχε ξεκινήσει και να ενσωματώσει τις πρωτοποριακές καλλιτεχνικές αναζητήσεις και πρακτικές που γνώρισε στη Σοβιετική Ένωση.

Η γραφή του διατηρεί από τη μία έναν λυρισμό και ενίοτε επικούς τόνους, ενσωματώνοντας από την άλλη με εκπληκτική μαεστρία τα πιο μοντέρνα και πρωτοποριακά υφολογικά στοιχεία μαζί με το απαύγασμα της παράδοσης, προφορικής και γραπτής του τουρκικού λαού. Άλλωστε, γι' αυτό ανεξαρτήτως της πολιτικής τοποθέτησής του ο Χικμέτ θεωρείται δικαίως ένας από τους μεγαλύτερους αναμορφωτές και δημιουργούς των τουρκικών γραμμάτων ο οποίος άσκησε τεράστια επιρροή στην τουρκική ποιητική γενιά του '30. Έργα του, όπως *Ο Ταξιδιώτης*, αναφέρονται στον απελευθερωτικό για τους Νεότουρκους πόλεμο και εκτυλίσσονται λίγο πριν την τελική επικράτηση του Μουσταφά Κεμάλ. Ωστόσο, όπως και στην ποίησή του, έτσι και στο σύνολο σχεδόν του δραματολογικού του έργου σκοπός του είναι η αφύπνιση και η ενεργοποίηση του θεατή και γι' αυτό χρησιμοποιεί εκτός από πρόσωπα και ιστορικά γεγονότα αισθητικές φόρμες οι οποίες συνδέουν την αφήγηση με τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Άλλωστε, ποτέ ο ίδιος δεν έκρυψε και δεν αποσιώπησε τη στρατεύσή του και γι' αυτό τον λόγο το τελευταίο βιβλίο του που τυπώθηκε στη Τουρκία πριν το θάνατο του ήταν το 1936.

Παράλληλα, έργα του όπως τα *Ανθρώπινα Τοπία της Πατρίδας μου* τα οποία θεωρούνται από τις πλέον σημαντικές ποιητικές συλλογές του Χικμέτ, παραμένουν αμετάφραστα όχι μόνο στα ελληνικά, αλλά και σε πολλές σημαντικές και ευρέως ομιλούμενες γλώσσες, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο κομμάτι της δημιουργίας του να είναι παντελώς άγνωστο στο ευρύ κοινό. Ή για να το πούμε κι αλλιώς, γνωστό έχει γίνει ένα μικρό κομμάτι του έργου του το οποίο έτυχε των εξαιρετικών μεταφράσεων πρωτίστως

του μεγάλου Γ. Ρίτσου και του Γ. Παπαλεονάρδου. Στην απήκυσή του βοήθησε και η μελοποίηση αυτών των ποιημάτων από τους Μάνο Λοΐζο και Θάνο Μικρούτσικο.

Κύλησαν στον νερόμυλο της ιστορίας τα χρόνια και πέρασαν κιόλας σχεδόν 56 χρόνια από τη μέρα που σίγησε η φωνή ενός προικισμένου επαναστάτη. Ενός ανυπέρβλητου ανθρώπου που μέσω της ποίησης αλλά και του προσωπικού του παραδείγματος καλούσε τον σύντροφο, τον συνάνθρωπο να δει τον κόσμο με τα μάτια του Κερέμ:

*Είναι βαρύς ο αγέρας σαν μολύβι.
Φωνάζω, φωνάζω, φωνάζω.
Ελάτε γρήγορα, σας φωνάζω,
να λειώσουμε το μολύβι.
Κάποιος μου λέει,
φωτιά θα πάρεις απ' την ίδια σου φωνή,
θα γίνει στάχτη,
στάχτη σαν τον Κερέμ
που κάπκε απ' τον έρωτά του.
Και εγώ του λέω,
ας καώ, ας γίνω στάχτη σαν τον Κερέμ
αν δεν καώ εγώ,
αν δεν καείς εσύ,
αν δεν καούμε εμείς,
πώς θα γενούν τα σκοτάδια λάμψη.
(από το ποίημα *Όπως ο Κερέμ*).*

Η σοβιετική κυβέρνηση τού έχει παραχωρήσει σπίτι σε μια συνοικία στα περίχωρα της Μόσχας όπου θα ζήσει και θα δημιουργήσει μέχρι το θάνατο του λίγα χρόνια αργότερα. Εκεί θα συγγράψει και το μοναδικό του μυθιστόρημα με αρχικό τίτλο *Η ζωή είναι ωραία, αδερφέ μου* –θα εκδοθεί όμως ως *Οι Ρομαντικοί* λίγους μήνες πριν πεθάνει το 1962– αυτός ο μεγάλος κομμουνιστής, ο μεγάλος άνθρωπος, ο διεθνιστής και αγωνιστής της ειρήνης που άφησε τεράστια κληρονομιά στην ανθρωπότητα. Η πατρίδα του του στέρησε την υπηκοότητά του, αλλά πατρίδα του έγινε τελικά κάθε γωνιά αυτής της Γης όπου υπάρχουν καταπιεσμένοι. Κάθε σημείο αυτής της Γης όπου υπάρχει έστω «ένας άνθρωπος που τονμποδίζουν να βαδίσει, ένας άνθρωπος που τον αλυσοδέουνε»... **T**